

*А. М. Коваленко,
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ*

МОВНА ГРА ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ

У статті зроблено спробу аналізу існуючих концепцій вивчення мовної гри як лінгвістичного явища, розглянуто філософська концепція мовної гри та її сучасні лінгвістичні трактування, охарактеризовано основні лінгвістичні властивості явища.

Ключові слова: мовна гра, ігровий компонент, мовна одиниця, комунікація.

В статье предпринята попытка анализа существующих концепций изучения языковой игры как лингвистического явления, рассмотрена философская концепция языковой игры и ее современные лингвистические трактовки, охарактеризованы основные лингвистические свойства явления.

Ключевые слова: языковая игра, игровой компонент, языковая единица, коммуникация.

The article attempts to analyze existing of the concepts studying of the language game as a linguistic phenomenon, considered the philosophical conception of language game and its modern linguistic interpretation that characterized the basic properties of linguistic phenomena.

Keywords: language game, a gaming component, linguistic unit, communication.

Для сучасного процесу комунікації характерною є тенденція до неканонічного використання мовних одиниць, зумовлена прагненням бути оригінальним, не залежати від догм, норм та стереотипів. Лінгвокреативні здібності мовців сьогодні найчастіше реалізуються у феномені мовної гри. Загальна демократизація суспільного життя зумовила поширення вільної мовтворчості індивіда не лише у дискурсі художньої літератури, або ж народно-розмовному мовленні, усе частіше ігрові компоненти використовуються у рекламному, спортивному, політичному дискурсі. Оскільки життя сучасної людини протікає у вирі різноманітної інформації поданої через ЗМІ та інтернет, традиційні для публіцистичного стилю способи подання інформації на сьогодні є малоефективними. Використання прийомів мовної гри значно підвищує ефективність впливу на реципієнта, оскільки нетрадиційне використання мовних одиниць відразу привертає увагу, активізуючи процеси мислення та сприймання. Нестандартність та нестереотипність мовлення значно підвищує ефективність комунікативного впливу.

Беручи до уваги антропоцентричність наукової парадигми, постійно зростаючий інтерес до дослідження проблеми впливу мовної особистості на еволюцію системи мови, дослідження феномену мовної гри є безперечно **актуальним** для сучасної лінгвістики.

Метою нашого дослідження є спроба дати лінгвістичну характеристику явищу мовної гри.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання наступних **завдань**: опрацювати теоретичні праці із досліджуваної проблеми; проаналізувати погляди вчених на даний феномен; виявити основні лінгвістичні характеристики.

Термін «мовна гра» вперше вжито у працях Л. Вітгенштайна. Згідно концепції вченого мовна гра це сукупність мови та діяльності [1, с. 95], адже «мовлення є частиною діяльності, способу життя» [1, с. 101]. Дослідник окреслює досить широке коло використання мовних ігор, як от «давати накази й діяти згідно з ними; описувати предмет за його виглядом або розмірами; виготовляти предмет за його описом (малюнком); розповідати про хід подій; висувати здогади про хід подій; висувати й перевіряти гіпотезу; демонструвати наслідки досліду таблицями й діаграмами; вигадувати й читати оповідки; прикидатися; співати в хороводі; відгадувати загадки; вигадувати, розповідати жарт; розв'язувати приклади з арифметики; перекладати з однієї мови на іншу; просити, думати, лаяти, вітати, молитися» [1, с. 101].

Виступаючи ізольовано мовна одиниця не виражає того чи іншого поняття та може співвідноситися із безмежною кількістю слів, адже «нас збиває з пантелику однаковий вигляд слів, коли їх хтось промовляє нам чи коли ми бачимо їх написаними чи надрукованими» [1, с. 97]. Мовна гра це особлива діяльність носіїв мови спрямована на пошук та створення значень, які б відображали зв'язок мови із об'єктивною реальністю «називання здається дивним поєднанням слова з предметом» [1, с. 109].

Процес називання предметів Л. Вітгенштайн називав загадковим, оскільки «під «назвою» ми розуміємо дуже різні речі; слово «назва» характеризує багато різних, по-різному споріднених між собою способів уживання слова» [1, с. 108], «перед нашим внутрішнім зором, коли ми чуємо назву, постає образ названої речі; а ще він між іншим полягає в тому, що назва написана на названому предметі або її вимовляють, показуючи на той предмет» [1, с. 108], «все, що ми визначаємо словом «назва», є нею лише в неточному, приблизному розумінні» [1, с. 108].

Вчений наголошував, що існує «безліч видів уживання всього того, що ми зовемо «знаками», «словами», «реченнями». І ця розмаїтість не є чимось сталим, даним раз і назавжди; виникають, можна сказати, нові типи мови, нові мовні ігри, а інші стають застаріли, і їх забувають» [1, с. 101].

Людську мову віклому вчений порівнював із старим містом «плутанина вуличок і майданів, старих і нових будинків, а також будинків із добудовами з різних часів, і все те оточене безліччю нових передмість з рівними, розпланованими вулицями, з одноманітними будинками» [1, с. 98].

Взагалі, концепція Л. Вітгенштайна вважається найбільш широким трактуванням явища мовної гри, сучасне мовознавство характеризується тенденцією до розгляду явища мовної гри як прагматично орієнтованого стилістичного прийому. Мовна гра демонструє парадоксальні випадки функціонування мовного знаку та

руйнує стереотипи його сприйняття. Традиційно мовну гру пов'язують із свідомим порушенням норм літературної мови. Створення ігрових висловлювань потребує від мовця значного рівня володіння мовним матеріалом, глибокими знаннями законів функціонування мовних одиниць та водночас значних лінгвокреативних вмінь, необхідних для створення нових, незвичних та нехарактерних для традиційного узусу значень.

Мовна гра являє собою складне лінгвістичне явище і, незважаючи на достатньо велику кількість наукових розвідок, присвячених її вивченню, залишається до кінця не дослідженою.

Сучасна українська дослідниця Т. А. Космеда вважає, що мовна гра «продукує інші, ніж в узусі й нормі, засоби вираження певного змісту, об'єктивує новий зміст при збереженні чи зміні старої форми».

Створення висловлювань із ігровим компонентом «базується на відхиленні від стереотипів при усвідомленні непорушності, сталості таких стереотипів» [3, с. 139].

Дослідниця зазначає, що для реалізації ігрових висловлювань часто застосовують вживання слова у переносному значенні і наголошує, що «переносне значення вирізняється саме тим, що воно виникає внаслідок незвичної предметної віднесеності слова, зумовленої потребою дати відповідну характеристику денотату, а не просто назвати предмет» [3, с. 138]. До прийомів мовної гри Т. А. Космеда відносить також трансформацію відомих висловів, вживання оказіоналізмів, поєднання різних стилів, обігрування внутрішньої форми слова чи усталеного вислову, уживання просторічних слів і висловів «оскільки це також провокує відхилення від норми» [3, с. 140]. На думку Т. А. Космеди мовна гра є характерною рисою сучасної риторики [3, с. 137].

С. Ж. Нухов називає мовною грою таку форму мовної поведінки людини, яка дозволяє реалізувати свої лінгвокреативні здібності та демонструє свій індивідуальний стиль. Творчі здібності проявляє не лише продуцент, а й реципієнт, виявляючи свою креативність через здатність оцінити мовну гру, відгадати лінгвістичну загадку [4, с. 37]. Дослідник вважає, що, використовуючи у мовленні прийоми мовної гри, мовець не думає про догми норми, а прагне виразити свої думки та емоції, реалізуючи власний творчий потенціал.

Російський мовознавець В. З. Санніков розуміє мовну гру як свідоме незвичайне використання мови (наприклад для створення художнього ефекту) та розглядає її як одну з форм лінгвістичного експерименту. Важливим видом експерименту вчений вважає спостереження за мовними аномаліями (висловлюваннями, що суперечать мовній інтуїції) [5, с. 33]. Мовна гра постає як свідоме маніпулювання мовою, що ґрунтується якщо не на аномальності, та на незвичності використання мовних засобів. Дослідник акцентує увагу на тому, що лінгвістичний експеримент значно ширше ніж лінгвісти використовують мовці, коли грають із формою мовлення [5, с. 35]. Аналіз і вивчення даного «несерйозного» матеріалу має «наштовхнути лінгвіста на серйозні роздуми, на нові нетривіальні спостереження та узагальнення при вивченні різних рівнів мови» [5, с. 36].

І. В. Цикушева вважає, що сутність мовної гри полягає у генеруванні додаткових оказіональних смислів, які апелюють до мовної виразності та породжують комічний ефект. У дослідженні також виділено наступні умови функціонування мовної гри, такі як: здатність суб'єкта до яскравого, незвичного вживання слова, цілеспрямований пошук прийомів руйнування мовних структур та пов'язаних із ними стереотипів мовної поведінки, а також адресна спрямованість мовної гри [6, с. 171].

Вважаємо доречним зауважити, що ігрова функція мови відіграє важливу роль у процесах комунікації. Мовна гра звільняє підсвідомість від штампів, робить процес спілкування більш вільним, дає змогу для реалізації творчого потенціалу комунікантів, додає мовленню експресивності. Власне гра як вид діяльності покликана принести задоволення гравцям, вона не переслідує якихось конкретних цілей, дає людині відчуття свободи (хоча і має певні обмеження, правила), адже гра за примусом вже не є грою. Ігрова діяльність відіграє важливу роль у житті як окремого індивіду, а й суспільства вцілому, адже виступає засобом пізнання та моделювання дійсності.

Для мовної гри характерними є наступні лінгвістичні властивості: умовність, штучність, вторинність, асоціативність, здатність заміщати важливу інформацію, акцентуальність, рематичність (актуальність), індивідуальність [2, с. 61-66]. Розглянемо вказані властивості більш детально.

Висловлювання, що містять у собі ігрові компоненти, традиційно використовуються у неофіційному спілкуванні. Мовна гра дає вказівку на певну умовність вживання у даному контексті ти чи інших комунікативних одиниць, підкреслює наявність у мовленні паралельного канонічного узусу.

Традиційно мовні одиниці виникають в силу певних об'єктивних причин (еволюція мовної системи, зміни у суспільному житті тощо), ігрові компоненти створюються мовцем навмисно, штучно. Використовуючи у мовленні елементи мовної гри продуцент докладає певні розумові зусилля для досягнення комунікативної мети та задоволення суб'єктивних потреб.

Ігрові компоненти завжди похідними від традиційних, канонічних. Твірними одиницями завжди виступають узуальні, тому мовна гра завжди є вторинною по відношенню до унормованого узусу.

Будь-яке висловлювання з використанням елементів мовної гри завжди апелює до досвіду індивіда, ґрунтується на певних (фонетичних, лексичних, словотвірних, синтаксичних та ін.) асоціаціях. Завдяки асоціативності створюється подвійний рівень сприйняття мовного знаку – традиційний та ігровий. Дана властивість оптимально передає двозначну інформацію, активізуючи процес сприймання. Асоціативність реалізується через використання таких прийомів як: римування, фонетичні та морфологічні деформації, а також через прийом контрасту між оказіональним та традиційним значенням мовної одиниці у певному контексті.

Здатність заміщати важливу інформацію реалізується через непрямі номінації, каламбури, оказіоналізми, прецедентні висловлювання. Ігрові одиниці виражаються через використання традиційних, узуальних одиниць, об'єктивуючи нове значення.

Відмінне від традиційного узусу використання мовних одиниць дозволяє мовцеві привернути увагу слухача, зробити певний акцент на поданій інформації. У цьому і проявляється акцентуальність як лінгвістична властивість мовної гри.

Ігровий компонент висловлювання традиційно перебуває у позиції реми, оскільки містить найбільш важливу (не обов'язково нову та серйозну) інформацію. Властивість тематичності (актуальності) найтісніше пов'язана із акцентуальністю мовної гри.

На відміну від традиційних мовних одиниць, що виникали у процесі еволюції мовної системи, ігрові компоненти завжди містять вказівку на авторську приналежність.

У своєму дослідженні ми дійшли висновку, що мовна гра як лінгвістичне явище потребує глибокого різновекторного дослідження не лише у мовознавстві, а й у філософії та психології, оскільки являє собою важливу складову сучасного комунікативного простору. Нами з'ясовано, що єдиної загальноприйнятої дефініції мовної гри не існує, оскільки погляди науковців різняться. Перспективою нашого дослідження є вивчення способів та засобів творення мовного гри на всіх мовних рівнях.

Література:

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
2. Коновалова Ю. О. Языковая игра в современной русской разговорной речи: монография / Юлия Коновалова. – Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2008. – 196 с.
3. Космеда Т. А. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів / Тетяна Космеда // Культура слова. – 2011. – Вип. 74. – С. 137-141.
4. Нухов С. Ж. Языковая игра в словообразовании: автореф. дис. на соис. учен. степени док. филол. наук / Салават Нухов. – М., 1997. – 37 с.
5. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / Владимир Санников. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1999. – 544 с.
6. Цикушева И. В. Феномен языковой игры как объект лингвистического исследования / Ирина Цикушева // Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. – СПб., 2009. – № 12(90) : Общественные и гуманитарные науки (философия, история, социология, политология, культурология, искусствоведение, языкознание, литературоведение, экономика, право). – С. 169-171.